

Žvilgsnis į „Pakeltos velėnos“ frazeologizmų vertimus

Verčiant iš vienos kalbos į kitą, svarbu ne vien tiksliai perteikti originalo turinį, bet ir originalo kalbos stilistines ypatybes. Jau Š. Bali (*Ch. Bally*) „Prancūzų kalbos stilistikoje“, pasirodžiusioje 1909 m., lygino prancūzų kalbą su vokiečių ir parodė, kad, gretinant kalbas, galima ryškiau suvokti, pajusti jų kalbinę, stilistinę specifiką¹. Originalo ir vertimo lyginamoji analizė padeda išsiaiškinti, kaip santykiauja pasirinktų kalbų kalbiniai vienetai.

Iržis Levis (*Jiri Levý*) pagrindiniu vertimų vertinimo kriterijumi laiko funkcinių parametrų, pagal kurių „tyrinėjama tam tikrų originalo kalbinių elementų informacinė funkcija ir nustatoma, kokios kalbinės priemonės gali atlikti tą pačią funkciją vertime“². Nebūtina, kad originalo kalbos palyginimą ar frazeologizmą atitiktų tos pačios leksinės sudėties ir struktūros vertimo palyginimas ar frazeologizmas. Svarbu, kad vertime atkurtas vaizdas perduotų tą pačią informaciją. Verčiant visos meninės kalbos priemonės kuriamos vertėjo kalba iš naujo, todėl „kalbiniu požiūriu vertimas — tikrai originali kurybė“³.

Sunkiausia yra reikiama išversti vaizdingus žodžių junginius. Vertėjui būtina rasti savo kalboje tokį posakijų, kurie ne tik neiškreiptų minties, bet atliktų ir tą pačią stilistinę funkciją, kad kalbos išraiškingumo laipsnis būtų tas pats, kad vertimo ir originalo skaitytojui iškiltų toks pat meninis vaizdas.

Viena svarbiausių ekspresinės išraiškos priemonių yra frazeologizmai. Frazeologizmu virsta žodžių junginys, įgavęs naują reikšmę, dažniausiai nesutampančią su ji sudarančiu žodžiu reikšmėmis. Frazeologinis junginys

¹ Žr. Балли Ш. Французская стилистика. М., 1961, с. 42.

² Левый И. Искусство перевода. М., 1974, с. 36.

³ Ten pat, p. 90.

bus jau vientisas kalbos vienetas, pvz.: *i akį įkristi* — „patikti”, *gyva bala* — „daugybė”, *prieiti liepto galą* — „gauti pelnytą bausmę”. I. Šanksis frazeologizmu vadina kalbinę vienetą, sudarytą iš dviejų ar daugiau žodžių, kuris kalbant atkuriamas ištisai iš atminties ir pasižymi reikšmės, leksinės sudėties bei struktūros pastovumu⁴.

Frazeologizmai rodo žmogaus sugebėjimą gretinti gamtos ir visuomenės reiškinius, apibendrinti, išreišksti emocinį vertinimą. Jie pasižymi minties talpumu, išraiškingumu ir ryškiausiai atspindi kalbos nacionalinę specifiką. Surasti tokiemis junginiams tikslų atitikmenį vertime nėra paprasta, nes kiekviena kalba turi savų, tik jai būdingų, frazeologizmų. Vienos ar kitos tematikos frazeologizmų įvairiose kalbose yra labai nevienodai. Vertėjui svarbu tinkamai pasinaudoti savos kalbos frazeologija arba, esant reikalui, kitomis stilistinėmis priemonėmis perteikti originalo frazeologizmų reikšmę bei vaizdingumą.

Siame straipsnyje, remiantis M. Šolochovo „Pakeltos velénos“ I kn. vertimais iš rusų į lietuvių kalbą⁵, bandoma nustatyti, koks yra santykis tarp abiejų kalbų frazeologizmų, kaip vertėjams pavyko rusų kalbos frazeologizmams parinkti lietuviškus atitikmenis, taip pat panaigrinėti, kas būdinga kiekvienam atitikmenų tipui.

Surinktieji pavyzdžiai rodo, kad vertimuose naudoti keli frazeologizmų perteikimo būdai: ekvivalentinis, analoginis, prasminis ir kalkinis⁶.

⁴ Шанский И. М. Фразеология современного русского языка. М., 1969, с. 27.

⁵ Шолхов М. Поднятая целина. М., 1960; Šolochovas M. Pakelta veléna. Kaunas, 1947 (vertė V. Drazdauskas; toliau — VD); Šolochovas M. Pakelta veléna. V., 1951 (redagavo P. Povilaitis; toliau — PP); Šolochovas M. Pakelta veléna. V., 1961 (vertė J. Galvydis; toliau — JG).

⁶ Frazeologizmų vertimo problemas dar mažai tyrinėtos. Įvairiais aspektais šiuo klausimu daugiausia yra rašės J. Reckeris, žr.: Рецкер Я. И. О закономерных соответствиях при переводе на родной язык.— Теория и методика учебного перевода. М., 1950; Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. М., 1974. Taip pat žr. Кунин А. В. О переводе английских фразеологизмов в англо-русском фразеологическом словаре.— Тетради переводчика. М., 1964, № 2, с. 3—19. Lietuvių kalba žr. *Pikčilingis J.* Lietuvių kalbos stilistica. V., 1975, t. 2, p. 362—368. Apie tai, kaip rusų kalbos frazeologizmai verčiami į lietuvių kalbą, taip pat nedaug rašyta, žr. *Galnai*

1

Įvairiose kalbose galima rasti nemaža bendrų frazeologizmų. Dėl žmonių mąstymo bendrumo, gyvenimo sąlygų panašumo kai kuriose kalbose gali ir natūraliai, be skolinimosi, būti frazeologizmų, kurių gramatinė bei semantinė struktūra sutampa⁷, pvz.: *nuleisti rankas* — „nu-siminti“; latvių *nolaist rokas*, rusų *опустить руки*, lenkų *opuszczyć ręce*; *nosj riesti* — „didžiuotis“; lenkų *zadzierać nos*, vokiečių *die Nase rümpfen*.

Frazeologiniai atitikmenys, originalo ir vertimo kalbose turintys tą pačią semantiką ir tos pačios leksinės bei gramatinės išraiškos vaizdą, vadinami e k v i a l e n t a i s (в бараний пор скрутить — *i ožio ragą surieisti*; как на ладони — *kaip ant delno*). Ekvivalentai yra bendrareikšmiai atitikmenys ir nepriklauso nuo konteksto⁸.

Ne vieną bendrą frazeologizmą randame, lygindami „Pakeltos velénos“ vertimą su originalu. Pateikiame keletą būdingesnių ekvivalentų. Visuose trijuose vertimo variantuose šie frazeologizmai išversti vienodai:

Прошегший раз слухали мы вас, как вы нам золотые горы сулили (179).— Andai klausémės, kaip jūs mums aukso kalnus žadėjot (JG 263); (VD 242; PP 264)⁹; Небольшие артели — тоже пользы от них, как от козла молока (23) — Mažos artelės — iš jų tiek pat naudos, kai p iš ožio pieno (JG 33); (VD 29; PP 31); В Румынии двое комсомольцев открывали крестьянам глаза (164).— Rumunijoj du komjaunuolai stengési atverti valstiečiamsakis (JG 242); (VD 223; PP 243); Я в новую жизнь вступаю

tytė E. V. Lenino raštu frazeologinių junginių vertimas.— Mūsų kalba, 1971, Nr. 7, p. 33—47; Paulauskas J. Frazeologiniai junginiai gero vertėjo negasdina.— Kalbos kultūra. V., 1971, sas. 21, p. 21—26.

⁷ Kalinauskas B. Frazeologizmai su centriniais žodžiais ranka, pirštas, nagaš lietuvių ir kai kurių kitų indoeuropiečių kalbų frazeologijoje.— Kalbotyra, 1972, Nr. 24 (1), p. 39—48.

⁸ Рецкер Я. И. О закономерных соответствиях..., с. 157.

⁹ Antruose skliaustuose pateikiamos nuorodos vertimų, kur identiškas yra vien aptariamasis frazeologizmas, o kiti sakinių elementai bent kiek skiriasi.

и руки поганить не хочу (100).— Аš į naują gyvenimą žengiu ir rankų tepti nenoriu (JG 147); (VD 136; PP 147).

2

Kai originalo frazeologizmo negalima perteikti ekvivalentu, vertėjas savo kalboje ieško pastovių žodžių junginių, kurie, nors ir būdami kitokios leksinės sudėties, savo reikšme ir stilistika atitiktų originalą, pvz.: *древ наломать — priverti кошес, с катушек головой — kinkas pakratyti*. Tokie atitikmenys, vadinamieji analogai, perteikia vaizdingo posakio prasmę, bet pats vaizdas pakeičiamas kitu¹⁰.

Analoguose ryškiai išsiškiria kalbų specifiniai minties reiškimo būdai, stilistiniai ypatumai. Ta pati mintis, jos emocinis bei ekspresinis turinys originalo ir vertimo kalbose pateikiama skirtingais vaizdais.

Frazeologizmui, kurio vaizdas būdingas tik rusų kalbai, parinkti lietuvišką analogą yra daug sunkiau, negu surasti tų kalbų ekvivalentus. Vertėjui orientuotis tuomet padeda kontekstas, kalbinė nuojauta ir tai, kaip jis pažįsta abiejų tautų realijas, gyvenimo faktus.

Iš tokių vykusių analogų galima nurodyti:

Приду зараз и выбью ей бубну! (103).— Parėjęs iškaršiu jai kaili! (JG 152); Сначала вас всех угроблю, а после уж и я выйду врасчог! (242).— Pirma jus visus išgalabysisu, o jau paskui pats gali rasidarysiu! (JG 354); У тебя губа не дура,— засмеялся Куженков (261).— Velniau priédęs,— nusijuokė Kuženkovas (JG 383); Дров с такими воззрениями ты можешь наломать сколько хочешь (10).— Su tokiomis pažiūromis tu gali tokios košės privirti, kad sunku bus iškabinti (JG 13); (VD 12; PP 11); Ты что несешь и с Дона и с моря? (178).— Ką tu čia pliauški ne i tvorą, ne i mietą? (JG 261); Бедняку и середняку-одиночке купить трактор

слабо: кишка тонка! (23).— Bėdžius ir vidutiniokas skyrium vienas traktoriaus nejpirks; неjo nosiai! (JG 32); Советская власть Якову Лукичу и он ей— враги, крест-накрест (89).— Tarybų valdžia Jakovui Lukiciumi ir jis valdžiai— priešai, kai p kiryvis su akmeniu (JG 132); Korga же она сымется и улетит от нас к ягрыне-фене? (188).— Kada gi jinai pakils ir išléks iš čia varnų kaustyti? (JG 277); Признаться, мы с этим делом маxу дали (16).— Atvirai sakant, mes čia pro šalį prašovém (JG 21); То-то я покрыл бы вас матерным словом!.. (119).— Ir išdėčiau jus į šuns dienas!.. (JG 175); И все это из-за каких-то овец, курей, пропаганду они пронагом! (185).— Ir vis tai dėl kažkokiu aviių, vištų, kad jos kur kiaurai nugartėtų! (VD 250; PP 273); Ir visa tai dėl kažkokiu ten aveilių, vištų, kad jas kur velnias nujotų! (JG 272); Я, девка, с тобой не то что до мировой революции не дотяну, а вовсе могу с катушек головой (99).— Aš, mergyt, su tavimi ne tik pasaulinės revoliucijos nesulaksiu, bet visai galiu kinkas pakratyti (JG 146); Она, может, меня за шубу со света сживет, тогда как? (114).— Jinai man už kalinius gali galvą nusukti, kaip tada? (JG 167).

Verčiant i lietuvių kalbą rusų kalbos frazeologizmus, dažniausiai parenkami analogai. Vertėjas turi gerai pažinti tiek rusų, tiek lietuvių frazeologiją, jausti jos savitumą, kad galėtų surasti tinkamus atitikmenis. Ne vienai rusų kalbos frazeologizmas gali turėti keletą lietuviškų analogų:

Греха с ним... Он у меня чорт те с каких поп (45).— Bala jo nematė... Jis pas mane velniai žino nuo kada jau guli (VD 60); Tu ščia jo... Velniai žino, nuo kada ji turiu (JG 66); Ну, чего ты мне очки втираешь? (254).— Ko tu manakis miilini? (VD 344); Na, ko tu manakis dum? (PP 375); Kam tu čia man miglą rut? (JG 373); А в райкоме мне за семфонг хвост наломают, факт! (121).— O rajono komiteete man dėl seklių fondo suruoš pirti, faktas! (PP 179); O rajono komitetas už seklos fondą

¹⁰ Рецкнер Я. И. О закономерных соответствиях..., с. 163.

duos man g a r o, faktas! (JG 179); *А мы ему завтра хвост наломаем!* (105).—*O ji rytoj už pakarpos griebsim!* (VD 144); *O ryt mes jam ištrinksim galvq!* (JG 156).

Vertėjas pasirenka frazeologizmą, jo manymu, labiausiai atitinkantį kontekstą. Pasirinkimas priklauso nuo to, kaip vertėjas suvoks originalą, kokia gyva paties vertėjo kalba¹¹.

Rusas pykti, apmaudą arba nustebimą, pasigérėjimą dažnai reiškia posakiais su centriniais žodžiais черт ir *npax*. Lietuviai panašiose situacijose irgi mini *velnių*: *velnias tave rautų, velnai tave nujotų, suk tave velniai, mat tave velniai, velnai tave griebtų*: Ты же понимаешь, я, чорт его ногери, вроде безродного (97).—*Tu gi supranti, aš juk, velniai paraudtų, lyg ir našlaitis* (PP 143); *Tu juk matai, kad aš, velniai ji griebtų, vienas kaip pirštas* (JG 143); В вопросах быта я с тобою не согласен. Ну, га чорт с тобою! (100).—*Šeimos klausimais aš tau nepritariu. Na, bet tegu tave velniai!* (VD 136); *Buities klausimais aš su tavimi nesutinku. Na, mat tave velniai!* (PP 147); *Buities klausimais aš nesutinku su tavimi!* Na, su k tave velniai! (JG 147); Нет, чорт тебя зажерпу, десятыну и лан! (264).—*Ne, velniai tave rautų, dešimtinę ir lanq* (PP 390); *Na, velniai tave nujotų, dešimtinę ir dar dešimtadalį!* (JG 387).

О kuris atitikmuo frazeologizmui *npax* тебя (ее) возьми (*geru*) bus pasirinktas, dar labiau priklausys nuo vertėjo supratimo ir skonio, nes lietuviškų pasakyti su atitinkamais žodžiais *dulkés* ar *palaikai* neturime. Vartojamai nepasitenkinimą arba pritarimą reiškiantys junginiai su įvairiais centriniais žodžiais: *tegu ji kur prasmenga, tegu ją bala, tuščia jos, po šimts pypkių, kad tave maras, bala tavęs nematė, tegu tave paraliali, tegu tave šimtas*: Э, га нрах ее возьми! Сама не маленькая, должна понимать (172).—*A, tegu ji kur prasmenga!* Pati nemaža, turėtų suprasti! (VD 233); *A, tegu ją bala!* Pati ne maža, turi suprasti (PP 253);

¹¹ I pagalbą ateis ir J. Paulausko „Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas“ (Kaunas, 1977).

E, tuščia jos! Nebe maža, turi suprasti (JG 253); Только уж быть я буду не по спине, а ниже..., нрах тебе возьми! (249).—*Tik aš tave mušiu ne per nugaraq, o žemiu...*, *po šimts pypkių!* (VD 377); *Tik aš tave mušiu ne per nugaraq, o žemiu...*, *kad tave maras!* (PP 368); *Tiktai mušiu ne per nugaraq, o žemiu...*, *bala tavęs nematė!* (JG 365); Чтобы ты, нрах тебе геру, и в будущем так же ударно работал (169).—*Kad tu, tegu tave paraliabi, ir ateity taip pat spartuoliškai dirbtum* (VD 229); *Kad tu, tegu tave šimts, ir ateityje taip pat spartuoliškai dirbtum* (PP 249); *Kad tu, po šimts pypkių, ir ateityje toks pat spartuolis būtum* (JG 248).

Kalbų bendrumai ir skirtumai itin iškyla aikštén, greitinant lyginamuosius frazeologizmus. Rusai ir lietuviai, gyvendami panašiomis sąlygomis, sako *baltas kaip sniegas*, о anglai — *baltas kaip ką tik iškritęs sniegas*. Vidurinėje Azijoje baltumas nusakomas palyginimu *baltas kaip medvilnė*¹². Rusų ir lietuvių kalbose yra nemaža ekvivalentiškų lyginamųjų frazeologizmų, bet neretai ir čia reikia ieškoti analogų:

Яков Лукич стал более отсевной муки (91).—*Jakovas Lukic̄ius išbalo kaip drobė* (JG 135); (VD 124); Она ходила как в воду опущенная (98).—*Ji vaikščiojo lyg žemę pardavus* (JG 145); Нареканий, как орельев, не оберешься. (15).—*Priekaištai kaip iš rago pasipiltų* (JG 21); Махнет он зараз в окно, а я остануся, как рак на меле! (180).—*Durs jis tuoj pat pro langą, o aš liksiu kaip ožys ant ledo!* (JG 264); Хоть ты и старик, а брешешь, как сивый мерин! (114).—*Nors tu iš senas, o meluoji kaip pasamdytas* (JG 168); (VD 155; PP 167); Вдруг, как снег на голову, прибывают подводы с кулаками (126).—*Staiga, kaip per kūnas iš giedro dangaus, atidardėjo vežimas su buožėmis* (VD 172); (PP 185).

¹² Zг. Ройзенсон Л. И., Шутурова З. А. Теоретические проблемы компаративной фразеологии и лексикографии.— В кн.: Вопросы фразеологии и составления фразеологических словарей. Баку, 1968, с. 20.

Pasitaiko bendrareikšmių atitikmenų, kurių ir struktūra, ir sukuriamas vaizdas yra panašūs, pvz.: *вылезть в людьи — присмыти в змей, копыта на сторону — канопас пакратыти*. Jie dažniausiai skiriasi tik vieno žodžio reikšme ir yra už analogus artimesni ekvivalentams. Tokius frazeologinius atitikmenis vadinsime daliniai analogais. Keletas pavyzdžių:

А сам на единоличную жизнь до гробовой покрышки будет косоротиться (270). — O iš tikrujų iki grabo lento atsisukęs žiūrės į pavienininko gyvenimą... (JG 395); (VD 395; PP 398); *Ну, а он толчко сонит и глаза лупит, как баран на новые ворота* (131). — Na, o jis tiktai šnirpščia ir akis sprogina kaip ožys į naujas vartus (JG 192); Да копыта на сторону! (64). — Tu greičiau kalininkus vilkis, — atvesi ir pakratysi kanopas (JG 94); Человек оной ногой в могиле, а ты... (68). — Zmogus viena koja grabe stovi, o tu... (JG 100); (VD 92; PP 98); На этом деле можно в момент с пересугти sprandą (JG 13); (VD 12; PP 11); Да говори, чорт тебя нюхай!.. (227). — Kalbék, velnias tave griebtu! (VD 307; PP 335); Nagi kalbék, kad tave velnias nujotu!.. (JG 333); А чума тебя знает, как раз ишо и убежишь (234). — O šunys tave žino, gali dar pabégti (JG 343).

Būna atvejų, kad rusų kalbos frazeologizmą lietuvių kalboje atitinka dvejopi analogai arba analogas ir ekvivalentas. V. Drazdauskas, pirmasis M. Šolochovo „Pakelės velenos“ vertėjas, frazeologizmą jazykom trupatę perteikia analogu gerklę laidytı, o redaktorius P. Povilaitis ir vertėjas J. Galvydis jį pakeičia daliniai analogais liežuviu mali, liežuviu plakti, kurių vaizdinė struktūra yra artimesnė originalo frazeologizmui. Taip pat analogu akių nedumk buvo išverstas ir frazeologizmas зубы не лечи, o J. Galvydis grąžino originalo vaizdą, frazeologizmui rađes ekvivalentą dantų neužkalbinék (užkalbēti — „pagydyti, paveikti burtažodžiais“). Frazeologizmui gyx спускать V. Drazdauskas buvo rađes ekvi-

valentą kvapą išleisti (nors tiksliesnis atitikmuo būtų — paskutinį kvapą išleisti), kurį vargu ar reikėjo keisti analogais dvasią atiduoti, galų gauti:

Hago было отобрать у неё повозку, чтобы знала, как языком трепать (198). — Reikėtų atimti iš jos ratus, kad žinotų, kaip gerklę laidiyi (VD 267); Reikėtų atimti iš jos ratus, tada žinotų, kaip liežuviu mali (PP 292); Reikėjo atimti iš jos ratus, kad žinotų, kaip liežuviu plakti (JG 291); Нет, ты нам зубы нелечи! (25). — Tu mums akių nedumk! (VD 32; PP 33); Ne, tu mums dantų neuzkalbinék! (JG 35); Мне — то, думаешь,рюже любопытно на рогах у него гуях спущатъ? (209). — Gal manai, kad aš labai norėjau ant jo ragų kvapą išleist? (VD 282); Tu manai, kad man labai įdomu ant jo ragų dvasiq atiduo t? (PP 308); Manai, man labai įdomu ant jo ragų galą gauti? (JG 307).

Kai rusų kalbos frazeologizmui galima rasti ekvivalentą ir analogą, vertėjas turėtų rinktis ekvivalentą, o iš kelių analogų — dalinį analogą: reikia stengtis atkurti originalą kiek galima artimesnais vaizdais ir panašesnėmis kalbos priemonėmis.

3

Verčiant ne visada pavyksta surasti ekvivalentą arba analogą. Tuomet vertėjas bando frazeologizmo turinį perteikti kitaip — pasako vienu žodžiu arba paprasčiausiai atpasakoja, pvz.: *на кровой не облезешь — neapgausi taip lengvai*. Tokį frazeologizmų perteikimo būdą galėtume pavadinti prasmiu: nors originalo išraiška pakinta, bet frazeologizmo prasmė išlieka ta pati.

Nerasdamas tinkamo frazeologinio atitikmens ir frazeologizmą versdamas vienu žodžiu, vertėjas kartais ištengia tą žodį parinkti perkeltinės reikšmės ar šiaip vaizdingesnį, ekspresyvesnį:

И тут-то впервые вышла у него осечка... (72). — Ir čia pirmą kartą jam не исdegé... (JG 107); Доведу вас, подобных, го течки! (242). — Su-

doro si u visus jus! (JG 354); Я его вместе с хозяинкой жизни пррешу! (51) — *Aš ji ir jo šeimininkę patiesiu!* (VD 69; PP 73); *Kartu su šeimininke ji n-nudėsiu!* (JG 75); Загнул ты вчерась через край, товарищ Довыдов! (262). — *Išsišokai tu varker, draugas Davydovai!* (JG 383); Ты рядовой боец и ты строй соблюдаи, а то мы тебе прикорот сгелаем! (185). — *Tu eilinis karjys ir laikykis rikiuotės, o jei ne, tai mes sutramdysim!* (JG 272).

Gretinant originalą su vertimu, galima rasti atvirkštinių atvejų: vienas rusų kalbos žodis išverčiamas lietuvišku frazeologizmu. Frazeologizmuis dažniausiai verčiami vaizdingi, perkeltine reikšme pavartoti žodžiai, kai vertėjas jaučia, jog vienu žodžiu neperteiks viso rusų kalbos žodžio spalvingumo:

Разметнов начнет существовать по агбесу попавшегося в лушкины сети товарища (282). — *Razmetnovas pradės per dantį traukti patekusį į Luškos pinkles draugą* (JG 412); Сто седьмую статью ему, и — крышка (9). — *Taikyti jiems šimtas septynajį straipsnį, ir baigtas kriukis* (JG 12); Мы, — говорю, — генералам, и то навтыкали! (64). — *Mes, sakau, — generolams, ir tiems kaili iškaršėm!* (JG 93); Становилось невтерпеж от докучаний жены (47). — *Žmonos zirzimas įgrisdavo iki gyno kaulo* (JG 69); Окрутил своих членов, с нами не посоветовался (16). — *Savo nariams akis apdūmė, sumis nepasitarė* (JG 21); (VD 20; PP 19); Этим он их опрает: все бы он менял га непрородывал (16). — *Jam galva pradauzta pardavinėti, mainikauti* (JG 21).

Vis dėlto nereikėtų versti frazeologizmu stilistiskai neutraliesniu rusų kalbos žodžiu. Pavyzdžiu, M. Šolochovo veiksmažodij *помер* V. Drazdauskas išvertė frazeologizmu *galą gavo*, kurį J. Galvydis pagrįstai pertaisė į *mirė* (dar geriau būtų buvę *pasimirė*): Может, через это он и *помер* (36). — *Gal per tai ir galą gavo* (VD 48); *Dėl to galbūt jis ir mirė* (JG 53).

Specifiniams rusų kalbos frazeologizmams sunkiau rasti atitikmenis. Kartais frazeologizmo mintį pavyksta ir kitomis kalbos priemonėmis persakyti gana vaizdingai:

Чтоб они [жеребцы] у тебя были в теле, гляди (199). — *Kad visuomet jie blizgėtų, žiūrėk* (JG 292); Пошли набирать в колхоз и с бору и с сосновьки! (271). — *Pradeda rankioti žmones į kolūkį iš visų pakampių* (JG 397); Но он и сам охулки на руку не клал (66). — *Ir iš viso, jis nelaabai paisė, kas jo, kas svetima* (VD 90); Bet jis ir pats nespjovė į svetimą gerą (JG 98).

Tačiau perpasakojimas dažnai labai stokoja vaizdin-gumo:

Чтобы весь инвентарь в нашем колхозе всегда был на большой палец, факт! (169). — *Kad visas mūsų kolūkio inventorius visada būtų gera i sutvar-kytas, faktas!* (JG 248); Мы зараз тоже ученье стали, на кривой не объедешь! (154). — *Mes dabar irgi nebe kvaili, taip lengvai ne apmūlik ins!* (JG 226); Все на свой хряп норовит, вот и убили (238). — *Vis savaip daro, štai ir užmušė* (JG 348); Ну, чего шляешься ни свет, ни заря? (119). — *Na, ko čia valkiojies tokioj ankstybėj?* (JG 176); Гляди, что ты ему про бабу не вякни, а то погвешь меня пог монастырь! (173). — *Žiūrėk, neprasižiok jam apie mano žmoną, nes mane visai sumurkdysil* (JG 254); Они с Покрова хворост зачали делить, шило на мыло переводить (132). — *Jie nuo Pokrovo pradėjo žabus dalytis, daugiau pradrirbo, nekaip uždirb o* (JG 195).

Atidžiau nepašeikojus tinkamo atitikmens lietuvių kalboje, nukenčia kūrinio menišumas. Ne visada pavyksta iš karto priartėti prie adekvataus vertimo, ne visada iš karto randamas lygiavertis analogas: vienas vertėjas koki frazeologizmą palieka nevertes, kitas jo reikšmę pasako vienu žodžiu ar atpasakoja, o trečias, žiūrėk, jau ir randa visai gražų atitikmenį, pvz.:

И другие так-то: сохнет всякий возле своего, а об чужих [лошадях] и — ба и гю же (118). — *Taip pat ir kitų širdys prie savųjų linksta, o svetimi niekam nė*

galvoj (VD 161); *Kiekvienas sielojas dėl savojo, o svetimi niekam nerūpi* (PP 173); *Kankso kiekvienas šalia savo gyvulio, o i svetimą ranka numoja* (JG 174); *Но вот насчет железа как ни могá надо ста- ратьсяся, зараз же его добывать* (133).— *Bet geležimi kuo greičiausiai reikia susirūpinti* (VD 181); *Bet geležimi reikia labai susirūpinti, kuo greičiausiai jos gauti* (PP 195); *Bet geležies trūks pliš reikia tuoju kur nors gauti* (JG 195); *А издохнешь ты, братищечка Довыдов, как пить* дать!* (206).— *O padvési, Davydove, tikraysiai padvésil* (VD 278); *O padvési tu, broleli Davydovai, tikrų tikriau siai!* (PP 303); *O kad tu nudvési, broleli Davydovai, aišku kaip diena!* (JG 302); *Евдокия не снесла черного позора, наложила на себя руки* (33).— *Jevdokija nepakélè tos baisios gédos, nusižudé...* (VD 13); *Jevdokija, nepakélusi tos baisios gédos, pasidariusi galą* (JG 47); *Зна- чит, с ними нечего и речей терять, а надо так: раз-два — и в замки!* (269).— *Vadinasi, néra ko su jais daug plepēti, o reikia šitaip: viens-du — ir mūsu viršus!* (VD 363); *Vadinasi, néra ko su jais burnos aušinti, o reikia šitaip: viens, du — ir mūsu viršus!* (PP 397); (JG 394).

Tiksliai nusverti visus žodžių vaizdingumo, ekspresyvumo niuansus gana painu. Vertėjas, ne visur galėdamas parinkti lygaus vaizdingumo atitikmenį ir stengdamasis išsaugoti vertimo kalbos ekspresyvumą, stengiasi jį kompensiuti, vaizdingiau išversdamas vieną kitą neutralesnės stilistikos žodį. Tuo būdu išsaugojanas vertimo kalbos vaizdingumas. Pavyzdžiu, *неровен час* reikšmės frazeologizmo neturime, ir J. Galvydis jį atpaskoja, o greta esantį *заявится* išverčia perkeltinės reikšmės junginiu; frazeologizmas *но пьяной лавочке* irgi atpasakojanas, o tame pačiame sakinyje veiksmažodžiu *ноги* parenkamas frazeologinis atitikmuo; *Неровен час, кто заявится и увидит вас, ваше благополучие* (145).— *Visaip gali atsitikti, ims kas nors ir kyštels nosi, pamatys jus, jūsų kilnybe* (JG

214); *Составили акт, что погиб по пьяной ла- вочке* (30).— *Suraše aktą, kad girtas susipešęs ir gyvybę palydėjęs* (JG 44).

4

Būna atvejų, kai vertėjas, neradęs svetimos kalbos frazeologizmui tinkamo atitikmens savo kalboje, verčia kiekvieną frazeologizmo žodį atskirai. Tai mechaninis vertimo būdas. Pažodžiui išverstus frazeologizmus vadinsime *kalkémis*.

Nemaža frazeologizmų atėjo iš biblijos, antikos mitų, istorijos, jais tampa žinomų autorų aforizmai: *Achilo kulnas, rankas nusiplauti, būti ar nebūti.* Štai prancūzų frazeologizmą *mettre les points sur les i* vartoja lietuviavai — *sudėti taškus ant i*, rusai — *поставить точки над u* ir kitos tautos. Tokie frazeologizmai yra virtę tarptautiniai, nes jie vartojami daugelyje tautų, jų reikšmė vieniams aiški.

Pažodžiui niekad neverčiamos idiomos, nes jų reikšmė nemotyvuota, kartais joms būdinga specifinė leksinė sudėtis. Pavyzdžiu, prancūzų idiomą *entre chien et loup* reiškia „*prietemoj*“, o pažodžiui išvertę turėtume nesuprantamą žodžių junginį *tarp šuns ir vilko*, arba rusų posakis *ну nyxa, ну nepa*, kuriuo linkima sėkmės, išverstas pažodžiui *nei pūkų, nei plunksnų*, būtų nesuprastas.

Kalkémis bandoma versti tada, kai iš karto neranda tikslų frazeologinių ar kitokių atitikmenų. Tokios vienkartinės kalkės paprastai neprigyja. Ypač reikėtų jų vengti, kai lietuvių kalboje turime analogus, reikšme ir vaizdingumu atitinkančius originalo frazeologizmą.

M. Šolochovo lyginamajam frazeologizmui [*oguh*] как суслик в норе V. Drazdauskas buvo parinkęs analogą [*vienas*] *kaip pirštas*, o [*глухой*] как камень irgi tinka mai išvertę — [*kurčias*] *kaip kelmas*. P. Povilaitis ir J. Galvydis tuos pačius frazeologizmus verčia pažodžiu, manydami, jog tokiu būdu tiksliausiai išreikš originalo mintį:

У других-то старухам радость да утеша, а я одна, как суслик в норе (35).—Kitų senėms džiaugsmas ir paguoda, o aš viena kaip pirštas (VD 46); Kitų senėms džiaugsmas ir paguoda, o aš viena kaip staras oloje... (PP 49); (JG 51); Дег-то глухой, как камень (207).—Senis kurčias kaip kelmas (VD 280); Senis juk kurčias kaip akmuo (PP 305); (JG 304).

Vis dėlto kalkė negali perduoti tokio pat meninio vaizdo, kokį turi originalo frazeologizmas. Be to, lietuvių kalba turi nemaža lyginamųjų frazeologizmų, įvairiausiai apibūdinančių vienišą žmogų: [vienas] kaip kelmas, kaip stagaras, kaip žvirblis ir t. t.¹³ O apie kurčią žmogų sakoma: [kurčias] kaip aulas, kaip kelmas, kaip pėdas, kaip sieną.

Ar ne geriaupriviazalся] как опеней к овечьему кургюку верти [prikiibo] kaip smala, o ne паžodžiui, kaip kad P. Povilaičio ir J. Galvydžio darbuose:

Hy, чего ты, Никита, привязался ко мне, как опеней к овечьему кургую? (74).—Na ko tu, Nikita, prikibai prie manęs lyg smala? (VD 100); Na, ko tu, Nikita, prikibai prie manęs kaip varnaléša prie avies uodegos? (PP 107); Na, ko tu, Nikita, prikibai prie manęs kaip varnaléša prie avies stimburi? (JG 109).

Šio frazeologizmo išplėstas variantas *kaip smala prie tekino* atitinką rusiško junginio ne tik reikšmę, bet ir struktūrą. Be to, apie įkyrų, nuolat kimbantį žmogų lietuvių kalboje pasakoma ir [prikiibo] *kaip piktas pinigas, kaip šlapias lapas, kaip pikis prie dugno*.

Nepavyko V. Drazdauskui bandymas sukurti lietuvišką atitikmenį *po peštynių rankoves raitotis*, perteikiantį frazeologizmo posle draki kulačkami māhaty vaizdą. Tinkamesnis J. Galvydžio analogas šaukštai popiet: Проголосовали, и ты начал после граки кулаками махать (221).—Nubalsavom, o tu po peštynių rankoves raitojiesi (VD 299; PP 327); O

dabar nei šis, nei tas, nubalsavom, šaukštai popiet (JG 325).

Posakio жиры nocnystitъ — „pamokyti, nubausti“ pažodinis vertimas nuleisti taukų visai prastas, o pasakymas lašinius paspirginti — irgi ne išeitis. Geriau tiko V. Drazdausko atitikmuo nuleisti pasiutusij kraują: Я бы из тебя жиры nocnystili... (196).—Nuleisciau tau tą pasiutusij kraują... (VD 266); Aš tavo laitau nuleisciau taukų... (PP 290); Aš tavo laitau nuleisciau taukų... (JG 289).

Pažodišumas nepateisinamas ir verčiant žodžių juninių локоть себе укусить — „gailėtis“: Такая глупость! Я сейчас локоть бы себе укусил... (121).—Кокка kvailyste! Kad įmanyciau, alkūnę sau įkasiu... (VD 166; PP 179); Kvailyste, ir daugiau nieko! Nors pirštus kramtyk... (JG 179).

J. Galvydis rado analogą *nors pirštus kramtyk*, tik išprastesnis turbūt pasakymas *nors pirštus graužk*. Šiuo ir kitais atvejais tariamas tikslumas ardo kūrinio meninį vaizdą. Kas pažodiška, dažniausiai nėra tikslu ir neatitinka lietuvių kalbos dvasios. Pažodžiui išverstos frazės būna negyvos, neįsilieja į vertimo kalbos sistemą, lieka neaiškios. Sugretinę pavyzdžius, pastebėsime, kad, nuo pažodinio frazeologizmų perteikimo būdo perėjus prie analoginio, vertimo kalba pagyvėja net trumpame posakyje, pvz.: Да разве это колхозники? Это так, ни раба, ни мясо! (189).—Kokie jie kolchozninkai? Tai tik šiaip sau — nei žuvis, nei mėsa! (VD 255); (PP 278); Argi čia kolūkiečiai? Taip kažkas, nei velnias, nei gegutė! (JG 277). Hy, народ, язви его в ногу! (128).—Na ir žmonės, kad jums kur ikepenis (PP 188); Na ir žmonės, tegu jus velniai! (VD 174); Tai žmonės, kad jūs surūgtumėt! (JG 189).

Lietuvių kalboje žodis devyni gali reikšti ir „daug, daugelis“¹⁴. Apie dideli nuovargi sakom devintas prakaitas išpyle, o rusai — сорок потов сошло. Dirbt iki devinto prakaito reiškia „labai smarkiai“, o rusiškai —

¹³ Žr. Vosylytė K. Frazeologizmai su vienasis-a kaip.—Kalbos kultūra, 1978, sas. 35, p. 71—72.

¹⁴ Lietuvių kalbos žodynas. V., 1969, t. 2, p. 464.

го седьмого нота. Вертёжui reikia žinoti šiu skaičių santykiamą abiejose kalbose: *До ночи с оркестром* в тебе со ѿгут (58).— Iki nakties keturi os dešimtys prakaitų tave išmuša (VD 78; PP 83); *Iki накties devyni prakaitai таве испила* (JG 85); Уж он выбирал, выбирал пижак — с оркестром с него сошло! (111).— *На ир ринко ги, ринкоjis шварты — шимтас пракайтуji išpylē!* (VD 152); (PP 164); *O jau kaipjis rinkosi, rinkosi шварты — devyni prakaitai išmušė!* (JG 164).

Vertéjas, versdamas frazeologizmų, turi būti atsargus: reikia įsigilinti į žodžių ir žodžių junginių reikšmes abiejose kalbose, žiūrėti, kad nesuklaidintų išorinis panašumas. Pvz., *наступить на язык* reiškia „priversti tylieti, nutildyti“, o lietuvių kalbos *ant liežuvio užminti* — „ižieisti, supykinti“. Todél J. Galvydis pagrįstai pataisė tariamą ekvivalentą į analogą *burną užčiaupти*: *Поровору! Наступлю вон на язык* (251).— *Kalbék! Liežuvį priminsiu!* (VD 339; PP 370); *Pakalbék!* *Tuoj tau buruną užčiaupsiu* (JG 369): V. Drazdausko sukurtas M. Šolochovo romano pavadinimas „*Pakelta veléna*“ jau įsigalėjo, nors negalima sakyti, kad jis išverstas visai teisingai: *поднятая целина* lietuviškai nereiškia „*pakelta veléna*“. Turėjo būti *išplėštas dirvonas* ar tiesiog *pléšinys*. Vertéjas, ieškodamas vaizdingesnio atitikmens, metonimiškai pavartojo dalį vietoj visumos; nes veléna juk yra atskverbtas dirvono gabolas, o pakeltas šiame junginyje, pakeisdamas tiesioginės reikšmės žodį *išartas*, taip pat suteikia jam metaforiškumo. Taigi perkeltine reikšme suprastas junginys *pakelta veléna* šiuo atveju turėtų atstoti visą *pléšinio* vaizdą.

*

Gretindami rusų kalbos frazeologizmus ir jų lietuviškus atitikmenis, matémme, kad frazeologizmams ieškoma ekvivalentų, analogų, arba jie verčiami prasminiui ar kalkiniu būdu. Kaip perteikti originalo frazeologizmą, vertéjas sprendžia atskirai kiekvienu konkrečiu atveju.

To paties kūrinio vertimo variantų lyginimas parodo, kaip vertéjai, siekdami perteikti tiek originalo turinį, tiek stilių, ieško vis tikslesių išraiškos priemonių. Tie ieškojimai dažniausiai esti sėkmingi. Vertéjas turi gerai jausti abiejų kalbų dvasią, nacionalinę specifiką, nes tik tada pajégs perteikti originalo frazeologizmų turinį ir jų stilistines bei ekspresines ypatybes. Jis turi žinoti abiejose kalbose esantį ekvivalentų fondą, mokéti parinkti analogus, stengtis kūrybiškai perteikti originalo kalbos frazeologizmų informacinių turinių ir jų stilistinių raiškumų.

Originalo ir vertimo lyginimas leidžia nustatyti įvairių kalbų frazeologijos dėsnings atitikmenis ir skirtumus, parodo frazeologizmų perteikimo būdus, atskleidžia vertéjų kūrybinius ieškojimus, laimėjimus ir nesėkmes.

1979